

GELENEKSEL GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ

Arzu S. AKKOYUNLU*

Özet:

Bu çalışmada, geleneksel gümrük birliği teorisinin tarihsel bir süreç içerisinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Geleneksel teorisinin gümrük birliğinin dinamik etkileri ile ilgili öngörülerini çalışmanın kapsamı dışında bırakılarak, gümrük birliğinin statik kaynak dağılımına yönelik etkileri incelenmektedir. Bu çerçevede içerisinde, geleneksel gümrük birliği teorisi "Vinergil Gümrük Birliği Teorisi" ve "Viner Sonrası Gümrük Birliği Teorisi" olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir.

Abstract:

TRADITIONAL CUSTOMS UNION THEORY

The aim of this study is to analyse the basic features of traditional customs union theory in a historical perspective. Disregarding the predictions of the traditional theory on the dynamic effects of customs unions, study focuses on the static resource allocation effects. Within this context, traditional customs union theory is discussed under two main headings: "Vinerian Customs Union Theory" and "Post Vinerian Customs Union Theory".

* Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, İktisat Bölümü

Anahtar Sözcükler: Gümrük birliği, geleneksel gümrük birliği teorisi, gümrük birliğinin statik etkileri.

Keywords: Customs union, traditional customs union theory, static effects of customs union.

I. Giriş

Gümrük birliğinin refah etkileri teorik olarak iki ayrı grup varsayım altında incelenmektedir. Geleneksel gümrük birliği teorisi, gümrük birliğinin refah etkilerini tam rekabet piyasası ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımları altında incelemekte ve buna karşılık yeni gümrük birliği teorisi olarak adlandırılan teori, eksik rekabet piyasa yapısı ve ölçek ekonomilerini temel almaktadır. Bu çalışmada, Viner (1950) ile başladığı kabul edilen geleneksel gümrük birliği teorisi yazınının incelenmesi amaçlanmaktadır.¹ Geleneksel gümrük birliği teorisindeki gelişmelerin tarihsel bir süreç içerisinde incelenmesi amacı ile geleneksel gümrük birliği teorisi, "Vinergil gümrük birliği teorisi" ve "Viner sonrası gümrük birliği teorisi" olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir.² Bu ana başlıklar etrafında geleneksel gümrük birliği teorisinin ilk safhasını, Vinergil gümrük birliği teorisi ve Viner'in analizinin varsayımlarına yöneltilen eleştiriler ile bu varsayımların kaldırılması sonucu Vinergil gümrük birliği teorisinde meydana gelen değişiklikler oluşturmaktadır. Teorinin ikinci safhasını gümrük birliklerinin neden kurulduğu tartışması, üçüncü safhasını ise çok ülkeli ve çok mallı modeller oluşturmaktadır.

II. Vinergil Gümrük Birliği Teorisi

Bir grup ülke arasında gümrük birliği kurulması, birliğe üye olan ülkelerin ve birlik dışında kalan ülkelerin refahını etkilemektedir. Viner (1950)'den önce, serbest ticaretin refahı maksimize edeceği veya birlik içerisinde gümrük vergilerinin kaldırılması sonucunda gümrük birliğinin serbest ticaret yönünde bir adım olması nedeniyle refahı maksimize etmese bile arttıracığı öne sürülmekteydi (Lipseş 1960:496).³

Bu görüşün aksine, gümrük birliği yazınında gümrük birliğinin etkilerini inceleyen ilk çalışma olarak kabul edilen Viner (1950), gümrük birlikleri serbest ticaret ve korumacılığın artması olgularının her ikisini birden içerdiği için, gümrük birliklerinin refah etkileri konusunda genelleme yapılmasının imkansız olduğunu göstermektedir. Bu anlamda Viner (1950)'nin önemi, gümrük birliğinin refah etkilerinin tanımlanmasında kullanılan temel kavramlardan **ticaret yaratıcı** ve **ticaret saptırıcı** kavramların etkilerini tanımlamasından kaynaklanmaktadır. Viner (1950)'de ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri açıklayan temel görüş, aşağıdaki gibidir:

"... korunan malın yurtdışı fiyatının, yurtdışı fiyat ile gümrük vergisi toplamından düşük olması nedeniyle, gümrük birliği öncesi ithal edilmeyen, ancak gümrük birliği sonrasında birlik üyesi ülkelerden ithal edilmeye başlanan bazı mallar bulunmaktadır. İki ülkenin üretim yerleri arasındaki bu değişme,

üretimin yüksek maliyetli ülkeden düşük maliyetli ülkeye kayması anlamına gelmektedir...Gümrük birliği öncesinin gümrük vergileri gözönüne alındığında bile en ucuz kaynak olduğu için üçüncü ülkelerden ithal edilen birtakım mallar, gümrük birliği sonrasında birlik üyesi ülkeden ithal edilmeye başlanacaktır. Bu durumda, üretimin yerinde meydana gelen değişme, birlik üyesi iki ülke arasında değil, ucuz maliyetli üçüncü ülke ile yüksek maliyetli gümrük birliği üyesi ülke arasındadır.” (Viner 1950:43).

Talebin pahalı yurtdışı üretimden birlik üyesi ülkedeki ucuz üretime kayması olarak tanımlanan ticaret yaratıcı etki, kaynakların ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu alanlarda kullanılabilmesine olanak sağladığı için refahı arttırmakta, talebin birlik dışı ülkelere yapılan ucuz ithalattan birlik üyesi ülkenin pahalı ithalatına kayması olarak tanımlanan ticaret saptırıcı etki ise, refahı azaltmaktadır. Sonuç olarak Viner’in analizi, gümrük birliğinin refah etkisinin ticaret saptırıcı ve ticaret yaratıcı etkilere bağlı olarak belirleneceğini, bu nedenle de gümrük birliğinin refah etkileri konusunda bir genelleme yapmanın mümkün olmadığını göstermektedir.

III. Viner Sonrası Gümrük Birliği Teorisi

Viner’in analizinde varsayımların açık olarak ortaya konmaması ve analizin ayrıntılı bir analitik modele dayanmaması, Viner (1950)’den sonra “Viner aslında ne söyledi” tartışmasının başlamasına neden olmuştur. Viner sonrası yazında, ilk olarak Meade (1955), daha sonra ise Lipsey (1960) ve Corden (1965), Viner’in zımni olarak talep esnekliğini sıfır kabul ettiği ve dolayısıyla gümrük birliği sonrasında görece fiyatlarda meydana gelecek değişiklik sonucu tüketimin sabit kaldığını varsaydığı için tüketim etkisini ihmal ettiğini savunmaktadırlar. Talep esnekliğinin sıfır kabul edilmesi nedeniyle Viner’in refah ile ilgili önermelerinin de tüketim bileşeninden yoksun olarak yalnız üretim etkisine dayandığı kabul edilmektedir. Analizinde tüketim etkisini ihmal etmiş olduğuna yönelik bu eleştirilere karşılık Viner (1976:107), tüketim etkisini düşünmesine rağmen, bu etkinin yalnızca maliyet etkisinden türetilen etkileri desteklemesi nedeniyle ona analizinde açıkça yer vermediğini belirtmektedir. Ancak, Viner’in bu görüşünün desteklenmediği görülmektedir. Krauss (1972), Viner’in çalışmasında tüketim etkisini üretim etkisi ile ilişkilendiren bir varsayım bulunmadığını, Michaely (1976) ise, Viner’in 1950’deki ve daha önceki çalışmalarını inceledikten sonra, onun hiçbir çalışmasında tüketim etkisine yer vermediği sonucuna ulaşmaktadır.

Viner’in çalışmasına yönelik olarak kabul edilen diğer bir görüş ise Viner’in üretim maliyetlerinin sabit olduğunu varsaydığı biçimindedir. Meade (1955:44), Viner’in analizi için sabit maliyet veya doğrusal dönüşüm eğrilerinin, diğer bir deyişle arz eğrisi esnekliğinin sonsuz kabul edilmesinin

uygun olduğunu, Corden (1965:53), birlik dışı ülke ile birlik üyesi ülkeler arasındaki dış ticaret hadlerinin sabit olması anlamına gelen bir sabit maliyeti var saydığını, Krauss (1972:414) ise Viner'in, analizinde basitleştirici bir çok varsayım yaptığını ve bu varsayımlardan birisinin de sabit maliyet varsayımı olduğunu belirtmektedir.⁴ Ancak Viner, çalışmalarında yer aldığı düşünülen sabit maliyet varsayımını reddetmekte ve sabit maliyet terimini yalnızca standart anlamda, üretim değişirken ortalama maliyetlerde bir değişme meydana gelmemesi olarak kullandığını belirtmektedir (Viner 1976:108).

Viner'in çalışmasını izleyen on yılda gümrük birliği yazınının temel vurgusu ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin netleştirilmesi ve hangi koşullar altında bu etkilerin ortaya çıkacağına belirlenmesi olmuştur. Bu bağlamda meydana gelen en önemli teorik gelişme, Viner'e atfedilen varsayımların gerçekçi olmadığı yönünde yöneltilen eleştiriler ve bu varsayımların kaldırılması sonucu Vinergil gümrük birliği teorisinde meydana gelen değişikliklerdir.

Meade (1955), Lipsey (1957) ve Gehrels (1956) tarafından gümrük birliği sonucu üye ülkelerde gümrük vergilerinin kaldırılmasından dolayı görece fiyatların değişeceği ve bu değişim ithal mallarında tüketim artışına yol açacağı için talep esnekliğinin sıfır olması varsayımının gerçekçi olmadığı savunulmaktadır. Meade-Lipsey-Gehrels analizi ile gümrük birliği sonrasında görece fiyat değişikliği sonucu malların birbirleri ile ikame edilmesi etkisi veya tüketimdeki ikame etkisinin ortaya konması, Lipsey (1960:499)'a göre gümrük birliği teorisindeki ikinci önemli gelişmeyi oluşturmaktadır.

Gümrük birliği sonrası tüketim kalıbında meydana gelecek değişmeyi inceleyen Meade (1955), arz esnekliklerini sıfır varsaydığı üç ülke ve üç mal modelinde gümrük birliğinin kurulmasının görece fiyatlarda ve dolayısıyla üye ülkelerdeki tüketim kalıbında değişiklik meydana getireceğini göstermektedir. Gümrük birliği sonrası gümrük vergilerinin kaldırılması ile birlikte ortaya çıkan görece fiyat değişikliği sonucu birliğe üye ülkelerin ithalatında meydana gelen artış, Meade (1955:48-49) tarafından **ticaret genişlemesi etkisi** olarak tanımlanmaktadır. Meade (1955)'e göre, gümrük birliği kurulması sonucu ortaya çıkan tek etki ticaret genişlemesi etkisi olmamaktadır. Gümrük birliği sonucu birliğe üye ülkelerin birlik dışı üçüncü ülkelere olan ihracatında meydana gelebilecek olası azalma veya birlik dışı üçüncü ülkelerin birlik üyesi ülkelere yaptıkları ihracatta meydana gelebilecek azalmalar, Meade (1955:48) tarafından **ticaret daralması etkisi** olarak tanımlanmaktadır. Meade'in analizi, sonuç olarak, gümrük birliğinin net refah etkisinin ticaret genişlemesi ve ticaret daralması etkilerinin büyüklüğüne bağlı olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde, Gehrels (1956) ve Lipsey (1957)'de gümrük birliği sonrasında görelî fiyat değişikliğinden kaynaklanan tüketim değişimi üzerinde durulmuştur. Lipsey (1957), gümrük vergilerinin kaldırılması sonucu meydana gelen görelî fiyat değişikliğinin hem Viner'in incelediği gibi üretim üzerinde, hem de tüketim üzerinde etkili olacağını belirtmektedir. Bu etkiler, Lipsey tarafından **üretim etkisi** ve **tüketim etkisi** olarak adlandırılmaktadır (Lipsey 1957:40). Gehrels (1956)'da gümrük vergilerinin kaldırılması sonucu ithalat fiyatlarında meydana gelen değişimin tüketim etkisini incelenmektedir. Her iki çalışmada da, Meade (1955)'de olduğu gibi tüketim etkisinin önemi vurgulanmakla birlikte, bu iki çalışmanın Meade (1955)'den farkı sonuçlarının ticaret saptırıcı gümrük birliklerinin refah arttırıcı olabileceği şeklinde sunulmasıdır. Bu nedenle, Gehrels (1956) ve Lipsey (1957) asıl olarak tüketim etkisi göz önüne alındığında ticaret saptırıcı gümrük birliklerinin refahı arttırabileceğini vurgulamaktadır. Bu sonuç, kuşkusuz ticaret saptırıcı gümrük birliklerinin refahı azaltacağı şeklindeki Vinergil önermenin geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Lipsey ve Gehrels'in tüketim etkisinin önemini vurgulamasından sonra ticaret saptırıcı gümrük birliklerinin refah arttırıcı olabileceği şeklinde ifade edilen Lipsey-Gehrels önermesi, Lipsey-Gehrels analizinin kısıtlayıcı kabul edilen varsayımları kaldırılarak genelleştirmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Melvin (1969) ve Bhagwati (1971), Lipsey-Gehrels analizindeki doğrusal dönüşüm eğrileri (veya sabit maliyet) varsayımı kaldırıldığı zaman, talep esnekliğinin sıfır olduğu varsayımı yapıldığı durumda bile ticaret saptırıcı gümrük birliklerinin refahı arttıracağını, Michaely (1965) ise sosyal kayıtsızlık eğrileri yerine Samuelson-Kemp refah kriteri kullanarak ticaret saptırıcı gümrük birliklerinin refahı arttıracağını göstermektedir.⁵

Ticaret saptırıcı gümrük birliklerinin refah arttırıcı olabileceği yolundaki tartışmalar gümrük birliğinin etkileri konusundaki sınıflamanın yeniden yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu tür bir yeniden sınıflama, Lipsey (1960 ve 1970) tarafından yapılmıştır. Lipsey'e göre, gümrük birliğinin etkilerinin yalnızca üretim ve tüketim etkisi olarak sınıflandırılması, bu iki etki birbirinden tam olarak bağımsız olmadığı için tam olarak doğru değildir (Lipsey 1960:504). Bu nedenle, Lipsey daha doğru olan sınıflamanın **ülkeler arası ikame etkisi** ve **mallar arası ikame etkisi** olduğunu belirtmektedir. Ülkeler arası ikame etkisi, üretim yerinde meydana gelen değişimleri tanımlayan Vinergil ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri kapsamaktadır. Buna karşılık mallar arası ikame etkisi, görelî fiyatlarda meydana gelen değişiklik sonucu malların birbirleri ile ikame edilmesi etkisini göstermektedir. Tüketim etkisinin Vinergil ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri içerisine dahil edilmesi gerektiğini belirten Johnson (1962), ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin, tüketim ve üretim bileşeni olacak şekilde yeniden

tanımlanmasını önermiştir. Johnson'a göre, ticaret yaratıcı etki, gümrük birliği öncesi yurt içerisinde üretilen ancak gümrük birliği sonrası üye ülkeden ithal edilen malların reel maliyetinden tasarruf ve aynı ihtiyacın karşılanmasının daha düşük maliyetli malla yapılmasından kaynaklanan tüketici artığından kazanç şeklinde tanımlanabilecek iki ayrı ekonomik kazanç içermektedir. Benzer şekilde ticaret saptırıcı etkinin de iki bileşeni bulunmaktadır; ithalatın birlik dışı ülkeden birlik üyesi ülkeye kaymasından kaynaklanan maliyet artışı ve aynı ihtiyacın karşılanması için birlik üyesi ülkede üretilen daha fazla maliyetli malların birlik dışı ülkelerde üretilen daha düşük maliyetli mallar ile ikame edilmesi (Johnson 1962:53-54). Johnson (1962)'nin bu tanımı Corden (1965) tarafından da kabul görmüştür. Corden (1965)'e göre de gümrük birliğinin kurulmasının biri serbest ticaret yönünde (ticaret yaratıcı etki) diğeri korumacılık yönünde (ticaret saptırıcı etki) olmak üzere yalnızca iki etkisi bulunmaktadır (Corden 1965:53).

Tüm bu tartışmalar sonrasında Viner sonrası gümrük birliği teorisinin iki önemli sonucu olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan birisi gümrük birliği teorisinin ikinci en iyi teorisinin özel bir durumu olduğudur. Lipsey ve Lancaster (1956/57), Viner ve Meade'nin çalışmalarının sonucunun, optimum çözüm için tüm koşulların sağlanmadığı durumda bir takım koşulların sağlanmasının refahı arttırması gerekmeyeceği şeklinde tanımlanan ikinci en iyi teorisinin negatif önermesinin uygulaması olduğunu belirtmektedir (Lipsey ve Lancaster 1956/57:14).⁶

Gümrük birliği sonucu refah artışı veya azalmasına yol açacak faktörlerin belirlenmesi, tüketim ve üretimde ikame ve tamamlayıcılık ilişkilerin derecelerinin belirlenmesi ile birlikte arz esnekliklerinin de göz önüne alınmasını gerektirdiğinden, oldukça karışık bir analiz olmasına rağmen, hem Viner'in çalışmasında hem de Viner sonrası gümrük birliği yazımında ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin hangi koşullar altında meydana gelebileceği konusunda bir takım genellemeler yapılmıştır.⁷

Bu genellemelerden birincisi, başlangıç gümrük vergileri ne kadar yüksekse ticaret yaratılmasından elde edilen refah artışının o kadar yüksek olacağıdır. Birlik dışı üçüncü ülkelere uygulanan ortak gümrük tarifesi ile ilgili olarak, üçüncü ülkelere uygulanan ortak gümrük tarifesi ne kadar düşük olursa, ticaret saptırıcı etkinin de o kadar düşük olacağı belirtilmektedir.

Diğer bir genelleme gümrük birliğinin büyüklüğü ile ilgilidir. Buna göre, gümrük birliğine katılan ülke sayısı arttıkça, gümrük birliğinden elde edilen refah artışı da artacaktır. Meade (1955:109) tarafından belirtildiği gibi, "tüm dünya ülkeleri arasında kurulan bir gümrük birliğinin ticaret saptırıcı etkisi olmayacaktır".

Gümrük birliğinin refah etkileri aynı zamanda gümrük birliğine katılan bir ülke, birlik üyesi diğer ülke ve birlik dışı ülkenin arz ve talep eğrilerinin

esnekliklerine de bağlıdır. Gümrük birliği kurulmadan önce birlik üyesi ülkelerde karşılıklı olarak ticareti yapılan malların talep ve arz eğrilerinin esneklikleri ne kadar büyükse ticaret yaratıcı etki de o kadar büyük olacaktır. Birlik dışı ülkenin arz eğrisinin esnekliği ve birliğe katılan ülkenin birlik dışı ülkenin malına olan talep eğrisinin esnekliğinin düşük olduğu ölçüde ticaret saptırıcı etki de düşük olacaktır.

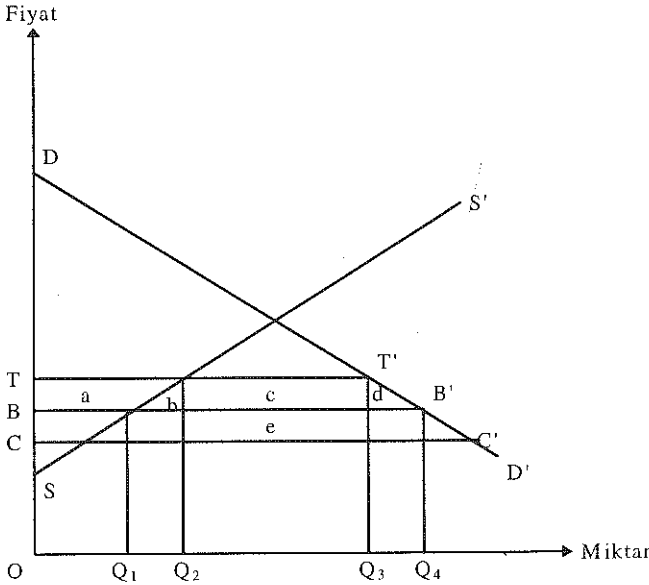
Diğer önemli bir genelleme ise, hangi tür uzmanlaşma kalıbına sahip olan ülkelerin gümrük birliği kurmasının refah artışına yol açacağı ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle üretim açısından birbirini tamamlayıcı ülkeler arasında kurulacak gümrük birliğinin mi, yoksa rakip ülkeler arasında kurulacak gümrük birliğinin mi daha fazla refah artışına yol açtığı sorusu incelenmiştir.⁸ Viner (1950)'den önceki genel görüş, tamamlayıcı ekonomiler arasında kurulacak gümrük birliğinin rakip ekonomiler arasında kurulacak gümrük birliğine göre daha avantajlı olduğudur (Viner 1950:51). Ancak, Viner (1950:51), gümrük birliği kurulmasından önce koruma altında üretilen mallar açısından rakip olan ekonomiler arasında kurulacak gümrük birliğinin daha fazla refah artışı sağlayacağını savunmaktadır (Viner 1950:51). Gümrük birliği yazınında da Viner'in bu görüşü kabul görmekte ve üye ülkelerde birlik öncesi üretilen malların benzer olduğu durumda gümrük birliğinin refahı artırma olasılığının daha fazla olduğu kabul edilmektedir. Bu öngörü, Lipsey (1960:498-499) tarafından aşağıdaki biçimde açıklanmaktadır: korumacılık altında her iki ülkede üretilen malların büyük ölçüde örtüştüğü durumda gümrük birliği sonrası iki ülke arasında daha fazla etkin olanın tüm birlik için üretim yapmaya başlaması ile birlikte kaynak dağılımında etkinlik artacaktır. Bunun tersine, korumacılık altında her iki ülkede üretilen malların örtüşmediği durumda gümrük birliği sonrası üye ülkelerden birisi en ucuz kaynak aleyhine piyasayı ele geçirecek ve kaynak dağılımında etkinlik azalacaktır. Makover ve Morton (1953:35-36) ise ticaret yaratıcı etkinin üye ülkelerin üretim maliyetlerinin farklılaştığı oranda büyüyeceğini savunmaktadır. Makover-Morton ve Viner'in koşulu çelişkili gibi görünmekle birlikte, Lipsey (1960:499), Viner'in benzer malları üreten ekonomiler arasında kurulan gümrük birliğinin refah artışı sağlayacağını gösterdiğini, Makover ve Morton (1953)'ün ise benzer malları üreten ülkeler arasındaki maliyet farklılığı büyüdükçe refah artışının fazlalaşacağını gösterdiği için bu iki koşulun birbiri ile çelişmediğini savunmaktadır.

Son olarak, birliğe katılan ülkenin gümrük birliği öncesi dış ticaretinde birlik üyesi ülkelerin payı ne kadar yüksek ve birlik dışı ülkelerin payı ne kadar düşükse gümrük birliğinin refahı artırma olasılığı o derece yüksektir.

Daha önceki tartışmalarımızın gösterdiği gibi, Viner'in üretim maliyetlerini sabit kabul edip etmediği kesin olmamakla birlikte, gümrük birliği teorisinde gümrük birliğinin refah etkileri geleneksel olarak birlik üyesi ve

birlik dışı ülkelerin arz eğrilerinin sonsuz olduğu varsayımı altında, kısmi denge analizi yardımı ile gösterilmektedir.⁹ Şekil 1.1'de geleneksel kısmi denge analizi altında gümrük birliğinin refah etkileri, ticaret yaratıcı etkisi, ticaret saptırıcı etkisi ve tüketim etkisi gösterilmektedir.¹⁰

Şekil 1.1 Gümrük Birliğinin Kısmi Denge Refah Analizi

Şekil 1.1'de, SS' ve DD' , A ülkesinin arz ve talep eğrilerini, BB' ve CC' ise sırası ile B ve C ülkelerinin arz eğrilerini göstermektedir. Gümrük vergisi CT (veya ad valorem olarak $\% CT/OC$) iken A ülkesi, B ülkesinden ithalat yapmamakta, C ülkesinden ise Q_2Q_3 miktarında ithalat yapmaktadır. A ülkesinde yurt içi fiyatlar OT' 'ye, yurt içi üretim OQ_2' 'ye, yurt içi tüketim ise OQ_3' 'e eşittir. A ülkesinin B ülkesi ile gümrük birliği kurmasından sonra, A ülkesinde yurt içi fiyatlar OT' 'den OB' 'ye, yurt içi üretim OQ_2' 'den OQ_1' 'e düşmekte, tüketim OQ_3' 'den OQ_4' 'e, ithalat miktarı ise Q_2Q_3' 'den Q_1Q_4' 'e çıkmaktadır. Gümrük birliği sonrasında tüm ithalat B ülkesinden yapılmaktadır. İthalatdaki artış, yurt içi üretimdeki daralma (Q_1Q_2) ile yurt içi tüketimdeki artışın (Q_3Q_4) toplamına eşittir. Gümrük birliği sonrasında tüketici artığı ($a+b+c+d$) alanı kadar artmakta, ($c+e$) alanı kadar gümrük vergisi kaybı meydana gelmekte ve üretici artığında ise (a) alanı kadar azalma meydana gelmektedir. Gümrük vergisi kaybının (c) alanı kadar, fiyatta meydana gelen azalma nedeniyle tüketicilerin eline geçtiği için, ithalatın yüksek maliyetli ülkeye saptırılmasından kaynaklanan net ticaret saptırıcı etki (e) alanına eşit olmaktadır. Gelir dağılımı politikası sonucu tüketici artığındaki kazanç üreticiye (a) ve devlete (c) aktarılsa bile, geriye ticaret yaratıcı etkiden

kaynaklanan net refah artışını gösteren (b) ve (d) üçgenlerinin alanları kalmaktadır. (b) pozitif üretim etkisini, (d) ise pozitif tüketim etkisini göstermektedir. Dolayısıyla, gümrük birliğinin A ülkesi üzerindeki net refah etkisi, ticaret yaratıcı etkiden kaynaklanan net refah kazancının (b+d), ticaret saptırıcı etkiden kaynaklanan net refah azalmasından (e) büyük olup olmadığına bağlıdır.¹¹

Şekil 1.1'de, gümrük birliğinin refah etkileri kısmi denge analizi ile yalnızca A ülkesi açısından incelenmekte ve A ülkesi veri fiyat düzeyinde, C ülkesi başlangıçtaki ucuz kaynak iken, C veya B ülkesinden elde edilebilecek tek bir malı ithal etmektedir. Ancak bu model iki önemli kısıtlayıcı varsayıma dayanmaktadır. Birincisi, iki mal varsayımı altında her bir ülke tarafından mallardan biri ithal diğeri ihraç edilmekte, ancak B ile C ülkesi arasında zımnî olarak ticaret olmadığı varsayımı yapıldığından, gümrük birliği asimetriktir. İkincisi, A ülkesinin B ve C ülkeleri ile olan dış ticaret hadlerinin sabit olduğu kabul edilmektedir; diğeri bir ifadeyle, yalnızca C ülkesinin fiyatları değil, aynı zamanda B ülkesinin fiyatları da sabit kabul edildiğinden, B ülkesi de "büyük ülke" kabul edilmekte ve A ülkesi, ithalatının tamamını B ülkesinden veya C ülkesinden yapmaktadır. Gümrük birliği sonrası ithalatın tümünün kaynak değiştirmesi Corden (1985:114) tarafından "ani ölüm etkisi" olarak tanımlanmaktadır.

Meade-Lipsey-Gehrels analizi ile tüketim etkisinin tanıtılması ve gümrük birliğinin refah etkilerinin Şekil 1.1'de belirtilen kısmi denge analizi altında incelenmesinden sonra gümrük birliği teorisinde genel anlamda iki önemli teorik gelişme olmuştur. Bu gelişmelerden birincisi, öncülüğünü Cooper ve Massell (1965a)'nın yaptığı ve "tek taraflı gümrük vergisi indirimlerinin gümrük birliklerine göre daha üstün olduğu" şeklinde özetlenecek önerme sonucu gümrük birliğinin "ekonomik mantığı nedir" sorusunun tartışılmasıdır.¹² Bu tartışmanın devamı olarak gümrük birliği yazınında bir yandan kısmi denge analizinin kısıtlayıcı varsayımlarının kaldırılması sonucu gümrük birliklerinin kurulması için yeni nedenler ortaya sürülmüş, diğeri yandan gerek ülke gerekse mal sayısını arttıran yeni gümrük birliği modelleri tartışılmıştır. Bu anlamda hem gümrük birliğinin dış ticaret hadleri üzerindeki etkileri ve dinamik etkileri gibi gümrük birliğinin kuruluş nedenlerini kuvvetlendiren yeni nedenler ortaya konmuş, hem de iki mal içeren modeller, üçüncü ülke üzerindeki etkileri (3x2 modelleri) ve üçüncü malı (3x3 modelleri) içerecek şekilde genişletilmiştir.¹³

III.1 Gümrük Birliğinin Ekonomik Mantığı

1960'lı yılların ikinci yarısında, ölçek ekonomilerinin bulunmadığı ve dış ticaret hadlerinde değişme olmadığı durumda dış ticareti serbestleştirici bir araç olarak tek taraflı gümrük vergisi indiriminin gümrük birliği kurulmasından daha üstün bir araç olduğu şeklinde özetlenebilecek önermenin Cooper ve Massell (1965a) ve Johnson (1965) tarafından ortaya atılması sonucu gümrük birliği yazınında iki önemli gelişmenin meydana geldiği görülmektedir.

Birincisi, söz konusu önermenin doğruluğunun kabul edilmesi ile birlikte, gümrük birliğinin kuruluş nedenleri sorgulanmış ve alternatif korumacı politikalar olarak tercihli ve tercihsiz gümrük vergisi politikalarının karşılaştırılabilmesine olanak sağlayan yeni bir korumacılık teorisinin oluşturulması gerektiğine işaret edilmiştir. Diğer yandan, gümrük birliğinin kuruluş nedenlerinin korumacı politikalar ışığında değerlendirilmesi gerektiğini belirten bu görüşün aksine, Cooper ve Massell (1965a) ve Johnson (1965) tarafından ortaya atılan önerme varsayımları temelinde sorgulanarak gümrük birliğinin tek taraflı gümrük vergisi indiriminden daha üstün olduğunu savunulmuştur.

Cooper ve Massell (1965a), kısmi denge analizi ile tek taraflı gümrük vergisi indiriminin ticaret saptırıcı etki olmadan ticaret yaratıcı etkinin meydana gelmesini sağladığını göstermekte ve bu nedenle tek taraflı gümrük vergisi indiriminin gümrük birliği kurulmasından daha üstün olduğu sonucuna varmaktadır. Tek taraflı gümrük vergisi indiriminin gümrük birliği ile elde edilebilecek tüm kazançları gümrük birliğinin dezavantajları olmadan elde edilebileceğini savunan Cooper ve Massell (1965a), bu koşulda gümrük birliğinin neden kurulduğunu sorgulamaktadır. Cooper ve Massell'e göre, serbest ticaret yanlısı yaklaşımı ile klasik gümrük birliği teorisi, politik miyopluk varsayımı olmadan neden gümrük vergilerinin konduğunu ve neden gümrük birliklerinin kurulduğunu açıklayamamaktadır. Cooper ve Massell, geleneksel gümrük birliği teorisinin bu açmazının tercihli ve tercihsiz gümrük vergisi sistemlerinin dış ticareti serbestleştirici araçlar olarak değil korumacı araçlar olarak kabul eden korumacı bir teorisinin kurulması ile çözülebileceğini savunmaktadır.

Johnson (1965)'da Cooper ve Masell'in çalışmasından bağımsız olarak aynı sonuca ulaşmaktadır. Gümrük birliği ile ilgili ileride değineceğimiz önemli sonuçları olan bu çalışmada da gümrük birliği kurulmasından elde edilecek faydaların tek taraflı gümrük vergisi indirimi politikası ile aynı ölçüde, üstelik gümrük birliğinin ticaret sapması dezavantajı olmadan elde edilebileceği savunulmaktadır (Johnson 1965:280).¹⁴ Tek taraflı gümrük vergisi indiriminin gümrük birliği kurulmasına göre daha avantajlı olduğunu savunan diğer bir çalışma Berglas (1979)'dur. Cooper ve Massell'in kısmi denge analizi yerine ayrıntılı matematiksel modeller kullanan Berglas (1979), A ve B ülkelerinin tercihli ticaret anlaşmaları sonucu elde edebilecekleri kazancın tek taraflı gümrük vergisi indirimi ile de elde edilebileceğini göstermektedir.

Bu doğrultuda, refah analizi içerisinde kamu mallarının katılması ile Cooper ve Massell (1965b), kendi deyimleri ile "serbest ticaret yanlısı gümrük birliği teorisinin" tersine, korumacılık yanlısı teoriler doğrultusunda, az gelişmiş ülkeler için gümrük birliklerinin kuruluş nedenini açıklamaktadır.¹⁵ Gelişmekte olan ülkelerde korumacı politikaların hem politik hem de ekonomik bazda haklılığını savunan Cooper ve Massell (1965b), geliştirmekte olan

ülkelerde refah artışının, yalnızca mal ve hizmetlerin özel tüketiminden değil, kamu mallarının kolektif tüketiminden de kaynaklandığını belirtmektedir (Cooper ve Massell 1965b:462). Bu anlamda, sanayileşmenin sosyal olarak tercih edildiği az gelişmiş ülkeler arasında, üçüncü ülkeler ile yapılan ticareti birlik sonrasında sabit tutacak şekilde kurulan gümrük birliği, bu ülkelerin sanayi mallarındaki karşılaştırmalı üstünlüklerine göre uzmanlaşmasına yol açarak endüstriyel üretimin artmasını ve dolayısıyla yukarıda belirtilen tanımı ile refah artışını sağlamaktadır.

Benzer şekilde, Johnson (1965)'de kamu malları argümanını gümrük birliklerinin kuruluşu nedeni olarak açıklamaktadır. Sanayi üretiminin kamusal bir tüketim malı olarak toplumsal refahı arttırdığını kabul eden Johnson (1965), iki ülkeli kısmi denge modeli ile bir ülkenin tek taraflı olarak gümrük vergisi indirimine gittiği durumda ithalatın artması nedeniyle sanayi üretiminde meydana gelebilecek azalmanın ancak karşı ülkenin gümrük vergisi indirimine gitmesi sonucu bu ülkeye yapılan ihracatta meydana gelen artış ile telafi edilebileceğini göstermektedir.¹⁶ Sonuç olarak, Johnson'ın analizi, sanayileşmenin toplumsal bir tercih olarak toplumsal refah fonksiyonu içerisine dahil edildiği durumda, gümrük birliklerinin kuruluşunun refahı artırıcı olabileceğini göstermektedir.

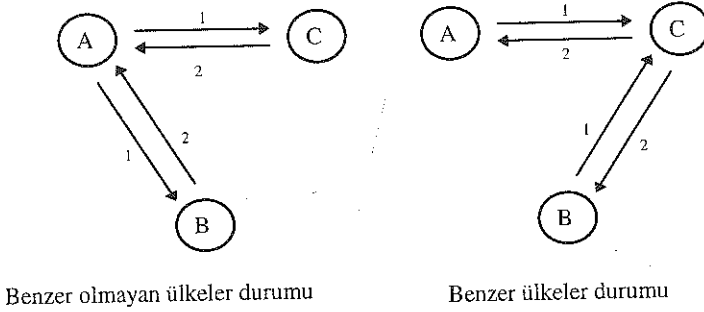
Wonnacutt ve Wonnacutt (1981), tek taraflı gümrük vergisi indiriminin gümrük birliğinden daha üstün olduğu şeklinde özetlenecek argümanın geçerliliğini tekrar gündeme getirmiştir. Wonnacutt ve Wonnacutt (1981)'e göre, bu argümanı savunan Cooper ve Massell (1965a) ve Berglas (1979)'un analizinin yanlışlığı, diğer ülkelerdeki gümrük vergilerini zımni olarak dışlayan varsayımlarından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, A ülkesinin gümrük birliği kurduğu B ülkesi ve birlik dışı üçüncü ülkedeki gümrük vergileri göz önüne alınmamıştır. Wonnacutt ve Wonnacutt (1981 ve 1992), B ülkesinde gümrük vergisi olmadığı varsayımının mantıklı bir varsayım olmadığını ve bu varsayımın geçerli olmadığı durumda, A ve B ülkeleri arasında kurulan gümrük birliği durumunda B ülkesinin A'dan yaptığı ithalata uyguladığı gümrük vergilerini kaldırması sonucu, A'nın ihracat artışından elde edeceği refah artışının gümrük birliğine katılmasından kaynaklanan herhangi bir refah kaybını tazmin edebileceğini savunmaktadır (Wonnacutt ve Wonnacutt 1981:708 ve 1992:126).¹⁷

III.2 3x2 Modelleri (Vanek-Kemp Analizi)

Vanek (1965:13) ve Kemp (1969:21) tarafından her üç ülke için de gümrük birliğinin refah etkilerinin incelenmesi için üç ülke ve iki mallı modelin yeterli olduğu savunulmaktadır. Bu anlamda ilk olarak Vanek (1965) tarafından kayıtsızlık eğrileri ve üretim olanakları eğrileri kullanılarak

Neoklasik genel denge yardımı ile gümrük birliğinin refah etkileri incelenmiştir. 3 ülke (A,B,C) ve 2 mal (1 ve 2) durumunu inceleyen Vanek modelinde, ülkeler arasındaki dış ticaret kalıbı Şekil 1.2'den görüldüğü gibi iki biçimde olabilmektedir: "benzer olmayan ülkeler durumu" ve "benzer ülkeler durumu".

Şekil 1.2 Vanek Modelinde Dış Ticaret Kalıbı

Kaynak: Pomfret (1989:51)

Benzer ülkeler durumunda, gümrük birliği üyesi A ve B ülkeleri gümrük birliği öncesinde ticaret yapmamakta ve aynı malı C ülkesine ihraç etmektedirler. Benzer olmayan ülkeler durumunda ise, A ve B ülkeleri birbiri ile ticaret yapmaktadırlar ancak bu ülkelerden yalnızca birisi (Şekil 1.2'de A ülkesi) C ülkesi ile ticaret yapmaktadır. Benzer ülke durumunda, A ve B'nin C'ye uyguladığı gümrük vergilerinin birbirine eşit ve gümrük birliği sonrası C'ye uygulanacak ortak gümrük tarifesi de bu vergiye eşit olduğu durumda Vinergil ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler ortadan kalkmakta, yani A ve B ülkeleri arasındaki gümrük birliği üç ülkenin de refahını etkilememektedir. Vanek (1965, Bölüm 5)'e göre, benzer ülkeler durumunda A ve B'nin C'ye uyguladığı gümrük vergilerinin birbirinden farklı olduğu ve gümrük birliği sonrası ortak gümrük tarifesi olarak her iki ülkenin gümrük vergisinin ortalamasının uygulandığı koşulda, gümrük birliği dış ticaretin tersine dönmeye yol açabilmektedir. Bu durumda hem gümrük birliği üyesi ülkelerin hem de birlik dışı C ülkesinin refahında azalma meydana gelmektedir. Benzer olmayan ülke durumunda, birlik üyesi ülkeler için asimetric sonuçlar ortaya çıkmaktadır. C ile zaten ticaret yapan ülke olan A ülkesinde ticaret yaratıcı etki meydana gelmemekte, ticaret saptırıcı etkiye ek olarak birlik içi ticaret hadleri A aleyhine değişmektedir. Bu nedenle, Vanek (1965)'in önemli sonuçlarından birisi gümrük birliği öncesinde birlik dışı ülke ile ticaret yapan birlik üyesi ülkenin refahında azalma olacaktır.

Vanek (1965)'e benzer olarak, 3x2 modeli çerçevesinde genel denge analizi yardımı ile benzer ve benzer olmayan ülkeler durumu için gümrük birliğinin refah etkilerini inceleyen Kemp (1969:31)'da aynı sonuca ulaşmıştır: "...tercihli ticaret klübü yalnızca birlik üyesi diğer ülke ile ticaret yapan birlik üyesi ülkenin lehine, diğer ülkenin ise aleyhine sonuçlar doğuracaktır..."

Bu sonuca rağmen, Kemp (1969) aynı zamanda, refah kaybına uğrayan A ülkesinin refahının B ülkesi tarafından tazmin edildiği durumda, B ülkesinde net refah artışı olduğunu ve bu nedenle tazmin mekanizması yolu ile gümrük birliği üyesi tüm ülkelerin refahını arttırma olanağı bulunduğunu göstermektedir.

Vanek (1965)'in analizi, birlik dışı ülkenin refah kaybının tazmin edilmesi konusunda da önemli sonuçlar içermektedir. Vanek (1965:158) tarafından ortaya atılan **tazmin edici ortak gümrük tarifesi** önermesine göre, ortak gümrük tarifesi, birlik dışı ülkelerin refah düzeyini gümrük birliği öncesi düzeyde koruyacak şekilde belirlendiğinde, birlik dışı ülkelerin olası zararını önlemek mümkündür.¹⁸ Tazmin edici ortak gümrük tarifesi Kemp (1969), Ohyama (1972), Kemp ve Wan (1976) tarafından da incelendiği için Vanek-Kemp-Ohyama-Wan olarak adlandırılan önermeye göre, birlik dışı ülke ile ticaret hacmini birlik öncesi düzeyde tutacak ortak gümrük tarifesinin uygulanması sonucu, gümrük birliğinin ticaret saptırıcı etkisini önlemek ve gümrük birliğinin etkisinin yalnızca ticaret yaratıcı etki olmasını sağlamak mümkündür.

III. 3 3x3 Gümrük Birliği Teorisi

Vanek-Kemp analizinde 3 ülke ve 2 mal modellerinin gümrük birliğinin etkilerinin incelenmesi için yeterli olduğu belirtilmekle birlikte, gümrük birliği yazınında, çeşitli nedenlerle, gümrük birliğinin refah etkilerinin 3 ülke ve 3 mal içeren modeller çerçevesinde incelenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenlerden birisi, 3x3 modellerinin 3x2 modellerindeki asimetriden kaçınma olanağı vermesidir. Reizman (1979:342)'ye göre 3x3 modellerinin en önemli avantajı tüm ülkelerin birbirleriyle ticaret yaptığı simetrik modellere olanak sağlamasıdır.¹⁹ 3x3 modellerinin diğer bir avantajı, 3x2 modellerinin tersine, talep açısından ikame ve tamamlayıcı mallar ilişkisinin incelenmesine olanak sağlamasıdır. Diğer yandan, Corden (1976), A ülkesinin B ve C ülkesinden yaptığı ithalata farklı gümrük vergileri uyguladığı durumda, A ülkesinin ithalat kalıbında değişiklik meydana geleceğini ve bu değişikliğin incelenmesi için A ülkesinin iki mal ithal etmesi, dolayısıyla toplam olarak üç mal bulunması gerektiğini belirtmektedir. 3x3 modellerine ikinci en iyi teorisi açısından yaklaşan Lipsey (1960:503), gümrük birliğinin etkilerinin birisi yurt içi mallar, diğeri birlik üyesi ülkelere yapılan ithalat, üçüncüsü ise birlik dışı ülkelere yapılan ithalat olmak üzere üç mal çerçevesinde analiz edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

3x3 modelleri, Meade (1955:Bölüm 3), Lipsey (1960 ve 1970:Bölüm 5 ve 6), Corden (1976), Berglas (1979), McMillan ve McCann (1981) ve Reizman (1979) tarafından incelenmiştir. Çalışmalar incelendiğinde, refah açısından sonuçlarının birbirinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Meade (1955), gümrük birliği sonucu refah artışı için gerekli koşulun hem birlik üyesi hem de birlik dışı ülkelerden yapılan ithalatın artması olduğunu; Reizman (1979), bir üyenin refahının diğer üyenin refahı aleyhinde artacağını; Berglas (1979), bir üyenin refahının düşeceğini diğer üyenin refahının ise belirsiz olduğunu; McMillan ve McCann (1981), A ülkesinin üretim ve ihracatının, birlik üyesi diğer ülkeden yaptığı ithalat ile ikame olduğu durumda ve birlik üyesi ülkeden yaptığı ithalat ile birlik dışı ülkeden yaptığı ithalatın birbirinden bağımsız olduğu durumda A ülkesinin refahının artacağını; Corden (1976) ise A ülkesinin B ve C ülkelerine başlangıçta uyguladığı gümrük vergileri arasındaki farklılık arttıkça refahın artacağını belirtmektedir.²⁰ Tüm bu çalışmaların sonuçlarından görüldüğü gibi, 3x3 gümrük birliği teorisinin sonuçları hakkında genellemeler yapmak imkansızdır. Lloyd (1982:62)'ye göre "her bir 3x3 modeli çok özel bir durum oluşturmaktadır".

3x3 modellerinde dikkati çeken diğer bir olgu kimi çalışmaların sonuçlarının birbiri ile çelişmesidir. Örneğin, Reizman (1979), her iki ülkede de refahın artması için gerekli koşulu, gümrük birliği üyesi ülkeler arasındaki ticaret hacminin birlik öncesinde küçük olması, buna karşılık Lipsey (1960 ve 1970) ise ticaret hacimlerinin büyük olması olarak belirlemektedir. Lloyd (1982:43)'e göre, 3x3 modellerinin sonuçlarındaki farklılık temel olarak ülkeler arasındaki dış ticaret kalıbı hakkında yapılan varsayımların farklılığından kaynaklanmaktadır.

3x3 modellerinin önemi, hem 3x2 modellerinden farklı önermeler sunmasından, hem de bazı çalışmaların klasik gümrük birliği terminolojisinin yeni kavramlarla desteklenmesi gerektiğini belirtmesinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmalardan Corden (1976), gümrük birliği öncesinde birlik üyesi ülke ile birlik dışı ülkeden ithal edilen malların ikame edildiği ve bu mallara uygulanan gümrük vergilerinin farklılaştığı durumda gümrük birliği sonrası ithalat kalıbındaki değişimin refah artışına yol açtığını göstermektedir. Corden (1976:99) tarafından **ithalat kalıbı etkisi** (import pattern effect) olarak adlandırılan bu etkiye göre, gümrük birliği üyesi ülkeye birlik öncesinde uygulanan verginin birlik dışı ülkeye uygulanan vergiden büyük olduğu durumda, gümrük birliği ithalatın mal kalıbındaki çarpıklığı gidererek refahı arttıracaktır. Benzer şekilde, Ethier ve Horn (1989), ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin, **ticaret değiştirme etkisi** (trade modification effect) ile desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Ethier ve Horn (1989:72)'e göre, gümrük birliği kuran iki ülkenin yalnızca birbirleri ile ticaretini yaptıkları bir maldaki gümrük vergisini kaldırmaları, üçüncü ülkeye uyguladıkları gümrük vergisinin değişmediği durumda bile, bu ülkeden yapılan ikame malın ithalatını azaltmaktadır. Bu etki, **ticaret değiştirme etkisi** olarak adlandırılmaktadır.²¹

gümrük birliği kuran iki ülkenin yalnızca birbirleri ile ticaretini yaptıkları bir maldaki gümrük vergisini kaldırmaları, üçüncü ülkeye uyguladıkları gümrük vergisinin değişmediği durumda bile, bu ülkeden yapılan ikame malın ithalatını azaltmaktadır. Bu etki, **ticaret değiştirme etkisi** olarak adlandırılmaktadır.²¹

III.4 Gümrük Birliğinin Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkileri

Şekil 1.1'de olduğu gibi, gümrük birliğinin hem birlik içi hem de birlik dışı dış ticaret hadleri üzerinde etkisinin olmaması, hem birliğe üye olan ülkenin birlik üyesi diğer ülkelere göre, hem de birlik üyesi ülkelerin birlik dışı ülkelere göre "küçük ülke" varsayıldığı koşullarda geçerlidir. Bu varsayımların karşılanmadığı durumda gümrük birliğinin birlik içi ve birlik dışı dış ticaret hadlerini etkilemesi kaçınılmazdır. Gümrük birliği yazınında yaygın olarak kabul edilen görüş, gümrük birliği sonucu birlik dışı ülkelere karşı dış ticaret hadlerinde iyileşme meydana geleceğidir. İlk olarak Viner (1950:55) tarafından ortaya atılan bu görüşe göre, gümrük birliği kurulması sonucu dış ticaret hadlerinde meydana gelen iyileşmenin nedeni daha büyük bir ekonomik birimin karşılaştığı teklif eğrisinin esnekliğinin artmasıdır. Meade (1955) ve Arnt (1968) gümrük birliğinin kurulmasının birlik dışı ülkelere karşı pazarlık gücünü arttırdığını belirtmektedir. 3x2 modellerinde dış ticaret hadlerinde iyileşme meydana geleceği şeklindeki öngörünün nedeni ise, ticaret saptırıcı etki nedeniyle birlik dışı ülkelere olan ithalat talebindeki azalma ile birlikte birlik dışı ülkelere arz edilen miktarın azalmasıdır. Mundell (1964), Johnson (1962), Blackhurst (1972) ve Reizman (1979), gümrük birliği kurulması sonucu birlik dışı ülkeye karşı dış ticaret hadlerinde iyileşme olacağını göstermektedir. Dış ticaret hadlerinde meydana gelen iyileşme tek taraflı gümrük vergisi indiriminin üstünlüğünü savunan argümana karşı gümrük birliklerinin üstünlüğünü gösteren bir karşı argüman olarak da gösterilmektedir.

Ancak, bu genel öngörü iki ayrı açıdan eleştirilmektedir. Birincisi, optimum tarife oranı argümanı çerçevesinde konuya yaklaşan Melvin (1969), gümrük birliği öncesinde optimum tarifenin uygulandığı koşulda gümrük birliğinin refahı azaltacağını öne sürmektedir (Melvin 1969:164-165). Arnt (1969) ise gümrük birliği dışı ülkelerin analize "tek bir ülke" veya "homojen ülkeler grubu" olarak dahil edildiğini, homojen olmayan çok ülke durumunda gümrük birliğinin dış ticaret hadleri ile ilgili geleneksel önermesinin geçerli olmadığını göstermektedir.

Küçük ülke varsayımının kaldırılması aynı zamanda birlik içi ticaret hadlerinde de değişme olması anlamına gelmektedir. İki mallı modellerde gümrük birliği üye ülkelerden birisinin dış ticaret hadlerinde iyileşmeye neden

IV. Sonuç

Gümrük birliği teorisinin başlangıcı olan Viner (1950)'den bu yana gümrük birliğinin statik kaynak dağılımı etkileri ile ilgili olarak çok sayıda hem teorik hem de ampirik çalışma yapılmıştır. Viner (1950)'yi izleyen bu çalışmalarda, gerek gümrük birliğinin kuruluşu için yeni nedenler ortaya konulmasına gerekse daha kompleks modellerinin kullanılmasına rağmen tüm bu çalışmaların gümrük birliğinin refah etkileri konusundaki temel Vinergil sonuçları değiştirmedığı görülmektedir. Bu nedenle, Viner (1950)'den sonra geleneksel gümrük birliği teorisinin çok fazla ilerleme göstermediği öne sürülmektedir. Pomfret (1989:65), geleneksel gümrük birliği teorisini "savaş sonrası ekonomi teorisinin en fazla hayal kırıklığı yaratan alanlarından birisi" olarak nitelirmektedir. 1980'li yıllardan bu yana ise gümrük birliğinin etkilerini geleneksel gümrük birliği teorisinin tersine eksik rekabet piyasa yapısı ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımları altında inceleyen çalışmaların sayısında önemli bir artış olduğu görülmektedir.

Notlar:

¹ Balassa (1961)'de ekonomik birleşme çeşitleri dört gruba ayrılmaktadır; i) Serbest Ticaret Bölgesi: üye ülkeler arasında ticareti kısıtlayıcı gümrük vergisi ve miktar kısıtlamalarının kaldırıldığı ancak üye olmayan ülkelere karşı kendi sınırlamalarını sürdürdükleri bir ekonomik birleşme çeşididir. ii) Gümrük Birliği: Serbest ticaret bölgesine göre daha ileri bir ekonomik birleşme çeşidi olan gümrük birliğinde üye ülkeler arasında gümrük vergisi ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasına ek olarak üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmaktadır. iii) Ortak Pazar: Gümrük Birliğindeki şartlara ek olarak üretim faktörlerinin serbest dolaşımının sağlandığı bir ekonomik birleşme çeşididir. iv) Ekonomik ve Parasal Birlik: Ekonomik birleşmenin son aşaması olan ekonomik birlikte, tek bir para sistemi uygulanmakta ve temel ekonomik politikalar koordine edilmektedir.

² Geleneksel gümrük birliği teorisi ile ilgili yazın taramalarına Lipsey (1960), Krauss (1972), Pomfret (1989), Gunter (1989) ve Ohly (1993) örnek verilebilir.

³ Gümrük birliği yazınında bu görüşe katılmayan bir istisna olarak O'Brien (1976) gösterilebilir. O'Brien (1976:552)'ye göre, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler, 1950 yılından çok önce Klasik iktisatçılar tarafından 19 yy. ticari anlaşma ve gümrük birliklerinin etkilerinin incelenmesi sırasında tartışılmıştır.

⁴ Michaely (1976:86), kapalı ekonomi fiyat modellerinde artan maliyet, ancak uluslararası fiyat belirlenmesinde sabit maliyet varsayan Ricardo ve Marshall geleneğine uygun olarak, Viner'in analizindeki maliyet kavramının belirsiz ve çelişkili olduğunu savunmaktadır.

⁵ Samuelson-Kemp refah kriteri dış ticaretin yapıldığı durum, dış ticaretin yapılmamasından daha iyidir şeklinde özetlenebilir. Mishan (1969:671), Samuelson-Kemp kriterinin iyi bir kriter olmadığını savunarak, bu kriterle dayanarak elde edilen sonuçların ne derece geçerli olduğunu sorgulamaktadır.

⁶ İkinci en iyi teorisinin negatif önermesine göre, Pareto optimum koşulların sağlanmasını engelleyen çok sayıda engel bulunduğu durumda bu engellerden birisinin kaldırılması refahı artırabilir, azaltabilir veya refah üzerinde bir etkisi olmayabilir (Lipsey ve Lancaster 1956/57:12).

⁷ Bu genellemeler, Viner (1950:51-52), Meade (1955:107-110), Lipsey (1957:507-508), Johnson (1962:57-58), Hazlewood (1987:743) ve Vanek (1992:37-38)'de bulunabilir. Özellikle, Meade (1955) gümrük birliğinin etkilerini "birincil etkiler", ikame ilişkisinden doğan "ikincil etkiler" ve ödemeler dengesi uyumundan kaynaklanan "üçüncül etkiler" olarak bir çok durumu inceledikten sonra gümrük birliğinin refah etkileri konusunda "...genel olarak bir yargıda bulunmanın imkansız olduğunu" belirtmekle birlikte çok sayıda genelleme yapmaktadır. Bu genellemeler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Meade (1955:67-107).

⁸ Viner (1950)'den önce, tamamlayıcı ekonomiler üretimdeki uzmanlaşma kalıpları farklı olan ekonomiler, rakip ekonomiler ise uzmanlaşma kalıpları benzer olan ekonomiler olarak tanımlanmaktadır. Karşılaştırmalı maliyetler açısından düşünüldüğünde ise rakip ekonomiler üretim maliyetlerinin benzer, tamamlayıcı ekonomiler ise üretim maliyetlerinin farklı olmasına işaret etmektedir (Clements 1967:187 ve Makover ve Morton 1953:35).

⁹ Pomfret (1989), gümrük birliğinin refah etkilerinin kısmi denge analizi ile gösterilmesinin Viner ve Meade'in analizleri ile çelişkili olduğunu savunmaktadır. Viner (1950:53)'nin gümrük vergisi analizlerinde standart kısmi denge analizi kullanılmasına yönelik eleştirileri ve Meade (1955)'in ikincil ve üçüncül etkileri incelediğini belirten Pomfret (1989:50), "kısmi denge analizini gösteren grafik gösterim amaçlı mükemmel bir araç olmasına rağmen, bu yöntem gümrük birliği teorisinin babaları sayılan Viner ve Meade'in analizi ile çalışmaktadır" demektedir.

¹⁰ Gümrük birliğinin refah etkilerinin ders kitaplarındaki geleneksel gösterimi olan Şekil 1.1, ilk kez Humprey ve Ferguson (1960:199)'da yer almıştır.

¹¹ Cooper ve Massell (1965a:746) devletin gümrük vergisi kaybı olan (e) alanının analize alınmamasının eksikliğine dikkat çekmektedir.

¹² Tek taraflı gümrük vergisi indirimi, A ülkesinin bütün ülkelere karşı gümrük vergisi indirimine gitmesi olarak tanımlanmaktadır.

¹³ Gümrük birliği kurulması için yeni nedenlerin aranması, Pomfret (1989:54) tarafından "Hamlet'in kayıp prensini araması" olarak tanımlanmaktadır.

¹⁴ Krauss (1972:417), Cooper ve Massell (1965a), Johnson (1965) ve Berglas (1979)'un sonucunun doğru olduğu görüşünü savunarak, kaynakların daha etkin kullanımının gümrük birliklerinin neden kurulduğunu açıklayamadığını belirtmektedir.

¹⁵ Cooper ve Massell (1965b)'nin analizi ile Vinergil anlamda ticaret yaratılmasının refah artırıcı, ticaret sapmasının ise refah azaltıcı olduğu şeklindeki genel önerme de geçerliliğini yitirmektedir. Örneğin, ticaret sapması durumunda her iki ülkenin de sanayi malları ihracatının artması nedeniyle sanayi üretiminin artması refahı artırıcı yöndedir. Benzer şekilde, ticaret yaratıcı etki nedeniyle bir ülkedeki endüstriyel üretimin yerini düşük maliyetli diğer ülke üretiminin alması bu ülkedeki sanayi üretiminin azalmasına neden olduğu için refahı azaltıcı yönde olabilecektir (Cooper ve Massell 1965b:474).

¹⁶ Johnson (1965) aslında doğrudan gümrük birliği ile ilgili bir çalışma olmayıp birincil olarak hükümetlerin kimi durumlarda neden rasyonel olmayan korumacı politikalar kullandıklarını açıklamayı amaçlamaktadır.

¹⁷ Wonnacutt ve Wonnacutt (1981)'in analizi teklif eğrileri, Wonnacutt ve Wonnacutt (1992)'nin analizi ise kısmi denge yaklaşımını temel almaktadır.

¹⁸ Vanek (1965)'den önce, Meade (1955:98)'de tüm dışsal ticaret engellerinin sabit ve değişmez miktar kısıtlamaları olduğunda gümrük birliğinin üye ülkelerin refahını arttıracığını belirtmiştir.

¹⁹ Ancak tüm 3x3 modelleri simetrik değildir. Örneğin, Berglas (1979) asimetrik bir modeldir.

²⁰ Mallar arasındaki ikame ve tamamlayıcılık ilişkilerinin gümrük birliğinin refah üzerindeki etkilerini inceleyen McMillan ve McCann (1981), A ülkesinin üretimin birlik üyesi diğer ülkeden yapılan ithalat ile tamamlayıcı olduğu durumda ticaret yaratılması etkisinin, birlik üyesi ülkeden yapılan ithalat ile birlik dışı ülkeden yapılan ithalatın tamamlayıcı olduğu durumda ise ticaret saptırıcı etkinin ortadan kalkacağını göstermektedir.

²¹ Üç ülke arasında olası tüm ticaret kalıplarının beş mallı bir modelle incelenebileceğini savunan Collier (1985) ise 5x3 modeli ile gümrük birliğinin refah etkileri konusunda tamamen yeni bir terminoloji öne sürmüştür.

Kaynakça

- ARNT, Sven W. (1968), "On Discriminatory and Non-Preferential Tariff Policies", **The Economic Journal**, 78:971-979.
- _____ (1969), "Customs Unions and the Theory of Tariffs", **American Economic Review**, 59:108-118.
- BALASSA, Bela (1961), **The Theory of Economic Integration**, Allen and Unwin: London.
- BERGLAS, Eitan (1979), "Preferential Trading Theory : The n Commodity Case", **Journal of Political Economy**, 87:315-331.
- BHAGWATI, Jagdish N. (1971), "Trade-Diverting Customs Unions and Welfare Improvement: A Clarification", **The Economic Journal**, 81:580-87.
- BLACKHURST, Richard (1972), "General versus Preferential Tariff Reduction for LDC Exports: An Analysis of Welfare Effects", **Southern Economic Journal**, 38:350-362.
- CLEMENTS, M.O. (1967), **Theoretical Issues in International Economics**, Houghton: Boston.
- COLLIER, Paul (1985), "The Welfare Effects of Customs Union : An Anatomy", **The Economic Journal**, 89:84-95.
- COOPER, C.A. ve B.F. MASSELL (1965a), "A New Look at Customs Union Theory" **The Economic Journal**, 75:742-747.
- _____ (1965b), "Toward a General Theory of Customs Union for Developing Countries" **Journal of Political Economy**, 73:461-476

- CORDEN, Max W. (1965), "Recent Developments in the Theory of International Trade", **Special Papers in Economics**, Department of Economics, Princeton University, No:7.
- _____ (1976), "Customs Union Theory and the Non uniformity of Tariffs", **Journal of International Economics**, 6:99-106.
- _____ (1985), "The Normative Theory of International Trade", R.W. JONES ve P.B. KENEN (Ed.), **Handbook of International Economics**, Cilt I, Bölüm 2, North Holland.
- ETHIER, W.J ve H. HORN (1989), "A New Look at Economic Integration", A. JAQUEMIN ve A. SAPIR (Ed.), **The European Internal Market: Trade and Competition, Selected Readings**, Oxford:Oxford University Press.
- GEHRELS, Franz (1956), "Customs Unions from a Single Country Viewpoint", **Review of Economic Studies**, 24(3):61-64.
- GUNTER, Frank (1989), "Customs Union Theory: Retrospects and Prospects" P.GREENAWAY, T. HYCLACK, R.THORN (Ed.), **Economic Aspects of Regional Trading Agreements**, New York:New York University Press.
- HAZLEWOOD, Arthur (1987), "Customs Unions", **The New Palgrave: A Dictionary of Economics**, New York, Stockton Press.
- HUMPREY, D.D ve C.E FERGUSON (1960), "The Domestic and World Benefits of a Customs Unions", **Economia Internazionale**, 13:197-213.
- JOHNSON, Harry G.(1962), "The Economic Theory of Customs Unions" , H.G JOHNSON, **Money, Trade and Economic Growth**, Bölüm 3, London:Allen and Unwin.
- _____ (1965), "An Economic Theory of Protectionism, Tariff Bargaining and the Formation of Customs Union", **Journal of Political Economy**, 73:256-288.
- KEMP, Murray C. (1969), **A Contribution to the General Equilibrium of Theory of Preferential Trading**, Amsterdam:North Holland.
- KEMP, M.C ve H.T. WAN (1976), "An Elementary Proposition Concerning the Formation of Customs Unions", **Journal of International Economics**, 6:95-97.
- KRAUSS, Melvyn B. (1972), "Recent Developments in Customs Union Theory: An Interpretative Survey", **Journal of Economic Literature**, 10:413-436.
- LIPSEY, Richard G.(1957), "The Theory of Customs Unions: Trade Diversion and Welfare", **Economica**, 24:40-46.
- _____ (1960), "The Theory of Customs Unions: A General Survey", **The Economic Journal**, 70:496-513.
- _____ (1970), **The Theory of Customs Union:A General Equilibrium Analysis**, London:Wiedenfield and Nicholson.
- LIPSEY, R.G. ve K. LANCASTER (1956/57), "The General Theory of Second Best." **Review of Economic Studies**, 24(63):11-32.
- LLOYD, Peter J. (1982), "3x3 Theory of Customs Unions", **Journal of International Economics**, 12(1/2):41-63.
- McMILLAN, J. ve E. McCANN (1981), "Welfare Effects in Customs Union", **The Economic Journal**, 91:697-703

- MAKOVER, H. ve G. MORTON (1953), "A Contribution Towards a Theory of Customs Unions", **The Economic Journal**, March 1953:33-49.
- MEADE, James E.(1955),**The Theory of Customs Unions**, Amsterdam: North Holland Publishing Company.
- MELVIN, James R. (1969), "Comments on Theory of Customs Union", **Manchester School**, 37:161-168.
- MICHAELY, Michael (1965), "On Customs Unions and Gains From Trade", **The Economic Journal**, 75:576-583.
- _____ (1976), "The Assumptions of Jacob Viner's Theory of Customs Unions", **Journal of International Economics**, 6(1):75-93.
- MISHAN, E.J. (1966), "The Welfare Gains of A Trade Diverting Customs Union Reinterpreted", **The Economic Journal**, 76:669-672.
- MUNDELL, Robert A. (1964), "Tariff Preferences and The Terms of Trade", **Manchester School of Economics and Social Sciences**, 32:1-13.
- O'BRIEN, Denis P. (1976), "Customs Unions : Trade Creation and Trade Diversion in Historical Perspective", **History of Political Economy**, 8(4):540-563.
- OHLY, Claudia (1993), "What we Have Learned About the Economic Effects of Integration : A Survey of Literature", **Commission of the European Communities, Economic Papers**, No.103.
- OHYAMA, M. (1972), "Trade and Welfare in General Equilibrium", **Keio Economic Studies**, 9:37-73.
- POMFRET, Richard (1989), "The Theory of Preferential Trading Agreements", A. JAQUEMIN ve A. SAPIR (Ed.), **The European Internal Market: Trade and Competition, Selected Readings**, Oxford;Oxford University Press.
- REIZMAN, Raymond G.(1979), "A 3x3 Model of Customs Unions", **Journal of International Economics**, 9:341-354
- VANEK, Jaroslav (1965),**General Equilibrium of International Discrimination:The Case of Customs Unions**, Cambridge, Mass.:Harvard University Press.
- _____ (1992), **International Economic Integration**, Routledge.
- VINER, Jacob (1950), **The Customs Union Issue**, Carnegie Endowment for International Peace, New York.
- _____ (1976), "Letter to W.M Corden", **Journal of International Economics**, 6:107-108.
- WONNACOTT , R.J. ve P. WONNACOTT (1981), "Is Unilateral Tariff Reduction Preferable to A Customs Union? The Curious case of the Missing Tariffs", **American Economic Review**, 71:704-714.
- _____ (1992), "Customs Union Issue Reopened", **Manchester School of Economic and Social Studies**, 60:119-135.